

A VÁLOGATÁSRÓL

1953-ban, amikor Martin Heidegger *Bevezetés a metafizikába* címmel közzétette 18 évvel korábbi előadásait, egy 24 éves egyetemista a Frankfurter Allgemeine Zeitungban egy szenvedélyes, de ugyanakkor mértéktartó vitairattal reagált. A szenvedély a német szellemiség problémáinak átrefektálására irányult, a mértéktartás pedig a náciizmussal szemben kellőképpen soha le nem tisztázott viszonyt tanúsító freiburgi bölcs szellemi nagyságára vonatkozott. Egy francia filozófus a Heidegger említett könyve kapcsán tartott kurzuson, nem ismervén a vitairat szerzőjét, egy kétségbevonhatatlan intellektuális és erkölcsi értékekkel rendelkező fiatal bölcslőt vélt fölismerni. Az egyetemista a frankfurti iskola egyik legjelentősebb képviselője, Adorno későbbi asszisztense, a jelenkori társadalomtudomány talán legnagyobb hatású gondolkodója, Jürgen Habermas volt. A *Heideggerrel együtt Heideggerrel szemben gondolkodni* című írást két okból említettem. Először is figyelembe kell venni, hogy effajta vitairatok, esszék vagy egyéb olyan szellemi megnyilvánulások, amelyeket a szűk látókörű szcientizmus lekicsinyel, szerves részei Habermas munkásságának. Igaz, hogy a kategóriák kozmoszára, a rendszer totalizálására való törekvése, a szociológiai, valamint nyelv- és cselekvéseméleti paradigmák ötvözésének gyakorlata olyan pályákra lendítik, amelyek nem mesterének, Adornónak sajátjai, aki fragmentarikus gondolkodásmódjával, az esszé logikájára támaszkodó reflexióival éppen a rendszereket, az egészt utasította el. De Habermas azon írásaiban, amelyekben kivételes érzékenységről tesz tanúbizonyságot pl. a Scholem, Moltmann vagy Bloch által felvetett kérdések iránt, megfigyelhetők az adorni gondolkodás jegyei: így az aforisztikus megfogalmazások, az apodiktikus kijelentések. Másodszor: az erkölcsi kérdések elemzésére vonatkozó állandó készenlét is a habermasi szellemiség jellemzője. Nemcsak a politikai vagy netán a történelmi kérdésekhez fűzött reflexiói esetében azonosítható ez a karakterisztikum, hanem éppenséggel elméleti munkáiban is. Habermas az európai demokratikus hagyomány örököse, a felvilágosodás progresszív filozófiájának védelmezője.

A jelen válogatás, amely a tudományos szisztematika, az elméleti reflexió szemszögéből mutatja be Jürgen Habermast, az utóbbi években kidolgozott programba nyújt betekintést. Habermas ugyanis rendkívül erőteljesen törekszik a felvilágosodás, valamint a modernség hagyományának újragondolására (lásd a modernség időtudatára vonatkozó tanulmányt). Teszi ezt az ún. posztmodern kihívásával szemben, amelyet Habermas neokonzervatív fordulatnak minősít, lévén hogy a modernség és a felvilágosodás értékeit kívánja kitessékelni történelmünk további folyamatából. Ebben a szellemben nyúl vissza Habermas a modernség alaptémáihoz, elemzi a racionalitás tartalmait és mó-

dozatait (lásd a cselekvésracionálitásról írott tanulmányt); számára a racionalitás a befejezetlen vagy ha úgy tetszik, megvalósulatlan modernség transzcendentális kategóriája, olyan vívmány, amelyről az emberiség nem mondhat le. A cselekvési racionalitás különleges szereppel bír: Habermast azon cselekvési „terepék” érdeklik, amelyek, mint egy helyen mondja, a kultúra áttevődéseit, a társadalom integrációját vagy a fiatalok szocializációját valósítják meg: nos, ezek a kommunikatív cselekvés médiumai. Habermas ugyanis úgy látja, hogy az előítéleteken alapuló életvilág szétesőben van, azaz egyre több az olyan szituáció, amelyben a résztvevők közötti interakciót csupán a megegyezés révén lehet koordinálni, amely viszont kiiktatja a pénzt, valamint a hatalmat mint közvetítési médiumokat.

Ehhez a kontextushoz tartozik Habermas azon törekvése, hogy a megértés dimenzióját tematizálja, méghozzá oly módon, hogy a társadalomtudós (a megfigyelő) és a résztvevő viszonylatának új megfogalmazását tegye lehetővé (lásd a *Rekonstruktív versus megértő társadalomtudományok* című tanulmányt). Habermas műveivel, gondolkodásával számtalan cikk, tanulmány, sőt könyv foglalkozott. Gondolkodói arculatának része, hogy az ellenvetésekre, bírálatokra gyakorta válaszol, sőt mi több, nézeteinek módosítására is több ízben hajlandóságot mutatott. Válaszai, amelyekből egyet itt is olvashatunk, a különféle elméleti irányzatok közötti párbeszéd markáns példái.

A válogatásban arra törekedtünk, hogy olyan fordításokat szorgalmazzunk, amelyek sem magyar, sem szerbhorvát nyelvterületen nem jelentek meg. Ennek a követelménynek, egy kivétellel (*A modernség időtadata és öngazolási igénye*) az itt olvasható tanulmányok eleget tesznek.

Losonczi Alpár

O IZBORU

Kada je 1953. Martin Hajdeger objavio svoja predavanja koja je držao 18 godina ranije, jedan student, koji je imao 24 godine, reagovao je jednom raspravom u Frankfurter Allgemeiner Zeitungu. Rasprava je bila prožeta strastvenom argumentacijom ali i „osećanjem“ za „meru“. Strast se odnosila na reflektovanje nemačke duhovnosti, a „mera“ na nikad dovoljno razjašnjen odnos frajburškog mislioca prema nacizmu i na njegovu duhovnu veličinu. Jedan francuski filozof, na jednom kursu držanom povodom Hajdegerove knjige, ne poznavajući autora rasprave govorio je o njemu kao mladom filozofu, sa nesumnjivim moralnim i intelektualnim vrednostima. Mladi student, kasniji asistent Adorna, jedan od najznačajnijih predstavnika frankfurtske škole, mislilac koji danas po svojoj prilici ima možda najveći uticaj na tokove u društvenim naukama, bio je Jürgen Habermas.

Raspravu „Sa Hajdegerom misliti protiv Hajdegera“ spomenuo sam zbog dva razloga. Prvo, treba uzeti u obzir da ovakve rasprave, eseji ili druga duhovna ispoljavanja koje skućeni scijentizam podređuje, predstavljaju organski deo Habermasovog opusa. Istina je da ga, njegovo nastojanje u odnosu na kozmos kategorija, na totalizaciju sistema, kao i praksa sinteze između različitih paradigmi, kako socioloških tako i teorije delovanja, vode prema drugim putevima u odnosu na Adorna koji je, fragmentarnim načinom mišljenja, oslanjanjem na logiku eseja, negirao i celinu i sistem. Ali u onim spisima Habermasa, gde se pokazuje njegova izvanredna osetljivost prema pitanjima koja su tematizovali Bloch, Šolem ili Moltman, raspoznaje se adornovska stigma: aforistička određenja, apodiktivne izjave. Drugo: kod Habermasa je na delu jedna stalna spremnost za diskurzivnu analizu moralnih dilema. Ova karakteristika se može identifikovati ne samo

raspravama o istorijskim i političkim pitanjima nego i u njegovim teorijskim radovima. Habermas je naslednik evropske demokratske tradicije, branilac progresivne filosofije prosvetiteljstva.

Ovaj tematski blok, koji prikazuje Habermasovo mišljenje iz aspekta naučne sistematike i teorijske refleksije, omogućuje uvid u program koji poslednjih godina dobiva svoju definitivnu formu. Habermas veoma energično nastoji da na novi način tematizuje tradiciju moderne i prosvetiteljstva (vidi njegovu studiju o svesti o vremenu moderne). To čini naspram tzv. postmodernističkog izazova, koji on kvalifikuje kao neokonzervativni obrat, koji pokušava eliminisati upravo vrednosti prosvetiteljstva i moderne. U ovom svetlu reflektira Habermas na teme moderne, analizira sadržinu i forme racionalnosti (vidi studiju o racionalnosti delovanja) – za njega je racionalnost dostignuće nezavršene moderne od kojeg čovečanstvo ne sme odustati. Ovde racionalnost delovanja igra posebnu ulogu: Habermas se interesuje za one domene delovanja koje ostvaruju transmisiju kulture, društvenu integraciju ili socijalizaciju mladih – to su medijumi komunikativnog delanja.

Po Habermasu, svet života zasnovan na predrasudama se raspada, odnosno sve više ima takvih situacija gde se interakcija može koordinisati samo posredstvom konsenzusa, što isključuje moć ili novac kao medijume posredovanja.

U ovaj kontekst spada i Habermasovo nastojanje da osvetli značaj razumevanja za društvene nauke, i to na taj način da se definiše nov odnos između posmatrača i učesnika u društvenim odnosima (vidi studiju o hermeneutici kao paradigmi za istraživanje u društvenim naukama: Rekonstruktivne versus razumevajuće društvene nauke). O Habermasovom opusu je pisano mnogo. Značajna karakteristika njegovog duhovnog profila je da često odgovara na kritike i da je više puta pokazao sklonost da modifikira svoje poglede. Njegovi odgovori, jedan od ovih možemo i ovde čitati, markantni su primer za mogućnost dijaloga između različitih teorijskih stanovišta.

Prilikom selekcije smo imali pred sobom kriterijum da prezentujemo takve priloge koji dosad nisu prevedeni ni na mađarski ni na srpskohrvatski jezik. Sa izuzetkom jedne sudije (Svest o vremenu moderne i njena potreba za samouverenjem), ostali prevodi zadovoljavaju ovaj kriterijum.

Alpar Lošonc

ABOUT THE SELECTION

In 1953, when Martin Heidegger published his lectures under the title Introduction to Metaphysics given 18 years ago, the reaction of a 24 years old student appeared in Frankfurter Allgemeine Zeitung in the form of a passionate polemical treatise being moderate at the same time. The intense emotion was directed towards the transreflection of problems of the German spirit and the moderateness was related to the greatness of the philosopher of Freiburg and to his attitude to Nazism being never cleared up properly. At a course given in connection with Heidegger's a. m. book, a French philosopher – knowing not the author of the polemic treatise – recognized him for a young philosopher possessing indisputable intellectual and moral values. The student, one of the most significant representatives of the Francfortian School, Adorno's assistant later, was Jürgen Habermas, the philosopher, with probably the greatest influence on the contemporary social sciences.

I have mentioned the treatise "To Think together with Heidegger against Heidegger" because of two reasons. In the first place, it has to be taken into account that this kind of polemical treatises or other intellectual manifestations being depreciated by the narrow-minded

scientism, are the organic parts of Habermas' work. It is true that this striving after the cosmos categories and totalization of the system as well as the practice of synthesizing the paradigms of sociology and of the theory of language and of action brought him to paths which were not the own of his master, Adorno who refused exactly the system, the totality by his fragmentary way of thinking and reflexions leaning on the logic of essays. However, in some works, where Habermas gives evidence of his extraordinary sensibility concerning e. g. the questions put by Scholem, Moltmann or Bloch, the marks of the Adornoian thinking can be noticed: like the aphoristic formulations, apodeictical statements. In the second place: the constant readiness related to the analyse of moral questions is the characteristic feature of the Habermasian spirit as well. This characteristic may be identified not only in the case of his reflexions connected with political or, perchance, historical questions, but exactly in his theoretical works, too. Habermas is the inheritor of the European democratic tradition, the protector of the progressive philosophy of enlightenment.

The present selection, introducing Jürgen Habermas from the point of view of the scientific systematics and theoretical reflexion, gives an inside view of the programme elaborated recently. Namely, Habermas makes enormous efforts to rethink the tradition of enlightenment and modernism (see the study related to the consciousness of the time of modernism). He directs it against the so-called post-modern challenge being qualified by him as a neo-conservative turn, since he wants to exclude the values of modernism and enlightenment from the further courses of history. In the light of this facts Habermas returns to the fundamental themes of modernism, analyses the contents and methods of rationality (see the study written about the rationality of action) – the rationality is for him the transcendental category of the unfinished or, in other words, of the unrealized modernism, an achievement which cannot be given up by the human race, The rationality of action has a specific role: Habermas is interested by those fields of action which realize – according to him – the transpositions of the culture, the integration of the society or the socialization of young people being the mediums of the communicative action. Habermas considers, namely that the life world based on prejudices is in the process of disintegration, i. e. there are more and more situations in which the interaction between the participants can be coordinated only by consensus, which excludes, on the other hand, the money and power as the intermediary mediums.

To this context belongs Habermas' effort to explain the dimensions of understanding, actually in a way which enables the new definition of relationship of the social scientist (the observer) and the participant (see the study about the understanding social sciences). Innumerable articles, studies, even books deal with Habermas' works and thought. One of the characteristic feature of his reasoning being is that he often replies to the objections and criticism, moreover, he showed readiness to modify his opinions several times. His answers – one of which we can read here, too – are outstanding examples of the dialogue between different theoretical tendencies.

Our criterion was to present those works in our selection which have been not yet translated neither in Serbo-Croatian-, nor in Hungarian-speaking territory. The studies published in this issue fulfil – except one – this requirement.

Alpár Losonczi